

door Roger JANSOONE

12. WERBESTELLE, O.T.... EN “ARBEITSEINSATZ”

“ Heil, reus Arbeit ! “
(spandoek in 1 mei-betoging Oostende, 1928)

Verplichte tewerkstelling in Duitsland

Niet alleen door de Jodenvervolging maar ook door dwangarbeid kwam de barbaarsheid van het nazi-regime scherp tot uiting (al blijft de Holocaust uiteraard een totaal apart geval). Concreet betekende dit wegvoering en verplichte tewerkstelling in Duitsland, niet alleen voor mannen maar ook voor vrouwen, en dit doorgaans in zeer slechte omstandigheden en voorwaarden. Omdat beide fenomenen van de bezetting zo’n diep indringende gevolgen hebben gehad (tot op vandaag), wordt ook hier enige nadere duiding en toelichting verstrekt, nochtans zonder er al te omstandig op in te gaan. Tevens dient vooraf duidelijk gesteld dat de problematiek van de verplichte tewerkstelling uiteenlopende facetten omvat, doch met steeds hetzelfde doel : dwangarbeid in het kader van de “totale” Duitse oorlogsinspanning.

Naarmate de militaire toestand voor Duitsland verslechterde, werden in de “Heimat” steeds meer arbeiders, boeren, ambtenaren, leraars, zelfstandigen en bedienden onder de wapens geroepen om de geleden verliezen aan te vullen. Alzo werden van mei 1941 tot mei 1942, dus in slechts één jaar, niet minder dan ruim twee miljoen Duitse burgers door de Wehrmacht opgeroepen voor “Wehrpflicht”, en het was duidelijk dat het hiermee niet zou eindigen. Men zou dus in toenemende mate moeten putten uit oudere jaarklassen ... en uiteindelijk ook uit piepjonge jaarklassen. Bekend is de mop over maarschalk Rommel die in mei 1944 een vooruitgeschoven stelling in Normandië komt inspecteren. Tot zijn stomme verbazing treft hij daar enkel een jonge onderluitenant aan en een oude Feldweibel ... maar geen soldaten. Er ontspint zich dan volgend gesprek tussen Rommel en de onderluitenant:

- Leutnant, waar zijn al uw soldaten?
- Herr Feldmarschall, de zaak zit zo: ik heb enkel oudere en jongere soldaten.
- Mij goed. Maar om te beginnen: waar zijn uw oudere soldaten?
- Zij hebben vier dagen verlof gekregen om nog vlug in de heimat een plaats te reserveren in het bejaardentehuis.
- En waar zijn dan de jongeren?
- Die hebben ook vier dagen verlof gekregen ... voor hun Plechtige Communie!

Bijgevolg ontstond een cruciaal probleem voor de Duitse oorlogsindustrie (intussen was alles “oorlogsindustrie” geworden!). Omdat aanvankelijk de inschakeling van politieke gevangenen en van joden niet werd overwogen (wél gedwongen tewerkstelling van weggevoerde arbeiders – in feite slavenarbeiders – uit de veroverde gebieden in Oost-Europa), keek men vanuit Berlijn vooral uit naar de arbeidsreserves in West-Europa. Dit was eigenlijk reeds vanaf 1940 gebeurd in het kader van de vrijwillige arbeid in Duitsland, en in een eerste fase zelfs *met relatief veel succes*: zo kon in België de Militärverwaltungschef Reeder op 15 januari 1942 de 250.000^e *vrijwillige* Belgische arbeider publiek en met veel propagandistisch vertoon feliciteren en hem een geschenk overhandigen. Dit aantal zou in België verder oplopen *tot ruim 300.000*, doch vanaf 6 maart 1942 hoefde dit niet meer “vrijwillig” te gebeuren (in feite waren die vrijwilligers vaak gedreven door werkloosheid, geldgebrek en ellende, en ook aangelokt door mooie beloften), want op die datum werd de verordening uitgevaardigd tot verplichte tewerkstelling *in België* voor “het verrichten van werken van bijzonder belang”.

Die clausule “in België” was natuurlijk bedoeld om de pil te vergulden, een typisch staaltje van nazi-volksmisleiding, mede ingevolge de nog levendige herinnering aan de massale deportaties van arbeidskrachten tijdens W.O.1 . Aanvankelijk werden weliswaar heel wat arbeiders verplicht in België tewerkgesteld bij de O.T. (Organisation Todt) en in het *Sperrgebiet*, meer bepaald voor de bouw van de Atlantikwall en (zoals in Oostende op de “Soldatenberg”) het bouwen van FLAK-geschutsstellingen. Doch het uiteindelijk doel was verplichte tewerkstelling in Duitsland, en dit zou al spoedig blijken uit de beruchte verordening van 6 oktober 1942, waarbij de verplichte tewerkstelling nu ook tot Duitsland werd uitgebreid. Dit betekende concreet dat alle mannen van 18 tot 50 jaar hiervoor in aanmerking kwamen, *evenals alle vrouwen van 21 tot 35 jaar*. Van alle kanten rees hiertegen scherp protest (vooral tegen het wegvoeren van jonge vrouwen, toen een echt schandaal!), o.a. in een brief van het College van Secretarissen-Generaal dd. 15 oktober 1942 aan Reeder, waarbij elke vorm van medewerking van de Belgische administratie werd uitgesloten (zeer opmerkelijk omdat intussen al verschillende Secretarissen-generaal waren vervangen door VNV-ers). Hetzelfde gebeurde in een herderlijke brief van 2 december 1942 van het Belgisch episcopaat, na een persoonlijke brief van kardinaal Van Roey op 25 oktober 1942 aan Mbfn generaal von Falkenhausen (let hierbij op het tijdsverloop tussen 25/10 en 2/12 : met die herderlijke brief is het episcopaat kennelijk niet over één nacht ijs gegaan!). Doch het bleef allemaal zonder gevolg. “Befehl ist Befehl!”

Een koninklijke tussenkomst

Tot onlangs weinig bekend, is het feit dat ook koning Leopold III (spijs zijn statuut van “krijgsgevangene”) het gewaagd heeft om op 3 november 1942 rechtstreeks bij Hitler protest aan te tekenen tegen de verplichte tewerkstelling in Duitsland. Hij kreeg hiertoe trouwens - bijzonder merkwaardig! - kort nadien op 14 november een verzoek vanwege de Belgische regering in Londen, waarbij deze aandrong op een “openbaar” protest (overigens wijst dit erop dat er toch nog contacten waren tussen de regering en de koning). Leopold III heeft toen wijselijk besloten hierop niet in te gaan, beseffend dat dit de zaak nog erger zou maken (de regering in Londen was vaak nogal wereldvreemd t.a.v. de toestand in België). Maar heel merkwaardig is ook het feit dat hij tot 15 februari 1943 (dus drie en een halve maand!) heeft moeten wachten op een antwoord van Hitler (allicht niet toevallig kort na het debacle van Stalingrad). Uit dat antwoord blijkt niet alleen dat dit protest de Führer zeer had geërgerd, maar het geeft ook een treffend beeld van de hersenkronkels (“Weltanschauung”) van de dictator. Vooreerst werd de koning eraan herinnerd “dass Sie sich in Kriegsgefangenschaft befinden”. Ook zijn argumenten zijn “so ungeheuerlich dass keine Zurückweisung derselben scharf genug sein kann”. Voorts heeft de koning “ein unfassbares Unverständnis gegenüber der weltgeschichtlichen Aufgabe, die in der Bekämpfung des Bolschewismus liegt”. Hij schijnt te vergeten dat “es für Belgien das einfachste Gebot der Selbsterhaltung ist, für diesen in erster Linie auf den Schultern Deutschlands liegenden Schicksalskampf Europas wenigstens *durch grösstmögliche Gestellung von Arbeitskräften* einen bescheidenen Beitrag zu leisten”. Dit geeft niet de indruk dat hij een spelletje komedie opvoert (dat was ook zijn gewoonte niet) maar dat hij dit echt meent vanuit zijn “kruistocht tegen het bolsjewisme”. Maar wat hij een “bescheiden Belgische bijdrage” noemde in de “Schicksalskampf Europas” (een strijd die zeker niet de onze was!), was een ook nadien nog lang aanslepende ramp die talloze gezinnen heeft getroffen. Opvallend is het feit dat Hitler de spot drijft met de bekommernis van de koning (hem allicht ingegeven door kardinaal Van Roey) omtrent het lot van verplicht tewerkgestelde jonge vrouwen in Duitsland (toen in die tijd van “zielenadel” voor velen iets afgrijpslijks!). In de koninklijke bezorgdheid over “die bemitleidenswerten jungen belgischen Mädchen in Deutschland” ziet hij een uiting van “Misstrauen in die Haltung der Frauen Ihres eigenes Landes, abgesehen davon dass die erwähnten gefahren in Ihrem Lande sicher mindestens ebenso gross sind”. Als “argument” kon dat nogal tellen ! En met een dergelijk antwoord wist de koning onmiddellijk hoe laat het was ...

Terloops hierbij aangestipt: dit venijnig en agressief antwoord - zo kort na Stalingrad - zegt eigenlijk veel meer over Hitler zelf (meer bepaald zijn toenmalige gemoedstoestand en die van het nazi-regime) dan over de koning en de verplichte tewerkstelling. In februari/maart 1943 werd de stemming in Duitsland immers minder gunstig voor het regime, en dit kwam in Berlijn zeer duidelijk tot uiting in de toen ongelooflijke doch niettemin geslaagde protestbetoging (een week lang!) van ruim tweehonderd niet-joodse vrouwen, gehuwd met een jood, langsheen het Gestapogebouw waar hun mannen zaten opgesloten, wachtend op deportatie. Het onvoorstelbaar en hoogst uitzonderlijk feit dat deze joden na een week werden vrijgelaten, wijst erop dat Hitler en zijn trawanten begonnen onzeker en zenuwachtig te worden en alzo enigszins ontvankelijk werden voor deze ommekeer in de publieke opinie (wat door de SD scherp in de gaten werd gehouden). In verband met die voor Hitler cruciale "Judenfrage" wijst dit er ook op dat voor de Duitsers zelf het hemdje nader was dan de rok : zolang zij niet rechtstreeks erbij betrokken waren of belang hadden, liet de Jodenvervolgving hen over het algemeen onverschillig en was er zelfs veelal ook instemming en goedkeuring (dat blijkt uit diverse SD-rapporten).

"Arbeitseinsatz"... na Stalingrad

De tweede fase van verplichte tewerkstelling begon op 6 september 1943 (kort na Stalingrad), met de afkondiging van de jaarklassen-actie, waarbij werd overgeschakeld van individuele naar *collectieve* oproeping via bepaalde jaarklassen (zoals voor dienstplichtige militairen). Zo werden in september 1943 de jaarklassen 1920 en 1921 opgeroepen, en in maart 1944 de klassen 1922, 1923 en 1924. Dit werd een flop, niet alleen wegens de massale werkweigering doch ook ingevolge de complexe procedure van vrijstelling, die velen een kans bood om zich te onttrekken aan verplichte tewerkstelling (er was bijvoorbeeld een forse aangroei - ook vanuit de arbeidersklasse - van inschrijvingen van studenten aan de universiteit, ... en misschien is hier de democratisering van het hoger onderwijs begonnen?). Zo werden van oktober 1942 tot 6 maart 1943 ongeveer 80.000 personen opgeroepen, waarvan echter slechts 67.000 "gegadigden" zich aanmeldden bij de "Werbestelle" ... en er uiteindelijk slechts amper 28.000 vertrokken naar het "Land van de Glimlach", zoals Duitsland in Oostende grijnslachend genaamd werd naar de film "Das Land des Lächelns".

In Berlijn was de grote man achter deze massale "Arbeitseinsatz" Gauleiter Fritz Sauckel, beter bekend als "de slavendrijver". In alle bezette gebieden had hij zijn "Werbstellen" (zogenaamde "aanwervingskantoren"), die blindelings zijn bevelen moesten uitvoeren opdat "der Fritz" op een goed blaadje zou blijven staan bij de Führer. In België werd hij vertegenwoordigd door Herr Schultze, leider van *Gruppe VII - Arbeitseinsatz*, die officieel behoorde tot de Militärverwaltung maar die in feite *rechtstreeks* verantwoording verschuldigd was aan Sauckel in Berlijn (wat hem alhier een *speciale machtspositie* verleende ...en ipso facto *eveneens* zijn plaatselijke medewerkers, ook - en wellicht meer nog dan elders - in Oostende en het *Sperrgebiet*).

Een "dikke Jef" in Oostende

En Schultze had overal in België zijn eigen vertrouwenspersonen. In Oostende was dit een zwaarlijvige bureaucraat, een levende karikatuur van het type "dikke Duitser", Feldwebel Josef Hohn, een Rijnlander uit Düren, die alom bekend stond als "**dikke Jef**". Zijn relatief lage militaire graad stond zeker niet in verhouding tot de opvallende feitelijke machtspositie die hij in Oostende wist in te nemen (doch dat was bij de *Werbestelle* niet uitzonderlijk, en kennelijk zelfs opzettelijk en dus niet zonder reden). Deze "brulaap" zwaaide de plak in zijn kantoor in de Koningsstraat, waar hij ook de baas was voor het uitschrijven van een "Schein" voor het tijdelijk verlaten van / en de terugkeer naar het Sperrgebiet. Ogenschijnlijk had dit laatste geen verband met de *Werbestelle*, ...maar langs deze weg wou de *Werbestelle* voorkomen dat ondergedoken werkweigeraars het Sperrgebiet zouden verlaten. Wanneer een vrouw om een "Schein" kwam vragen, riep hij stevast

“Ach, die Frauen wollen immer reisen!”. Maar voor het overige had hij weinig of geen zin voor “humor”. In het nabijgelegen Leopoldpark had hij zijn vaste stek voor zijn middagpauze (ten minste als het weer dit toeliet), waarbij hij dan met zijn corpulent lichaam vrijwel een ganze zitbank in beslag nam.



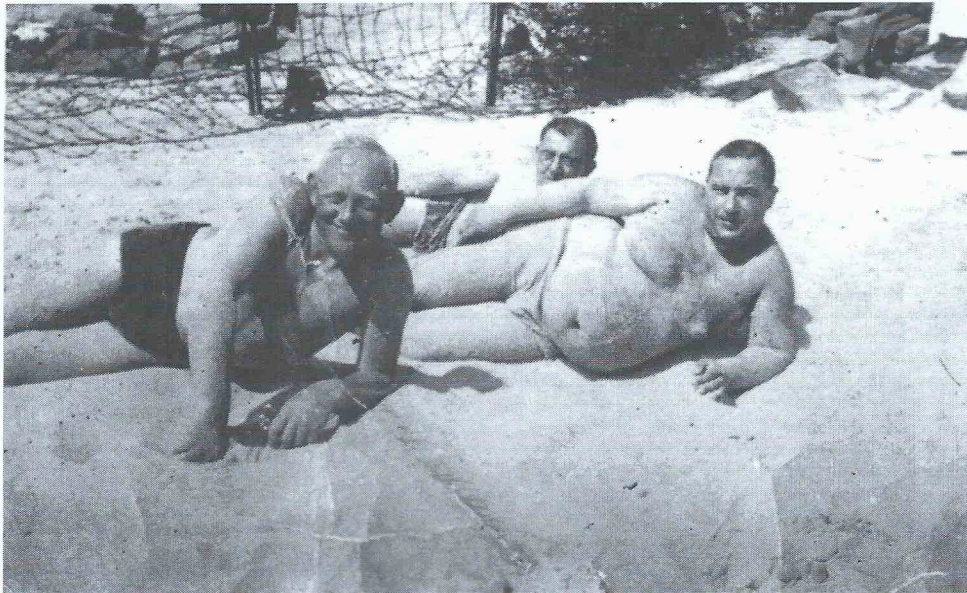
“Dikke Jef”

Waarschijnlijk heeft hij na de oorlog vooreerst de Duitse hongerwinter 1945/46 overleefd dank zij zijn vetreserves, om daarna ergens een worstenkraam op te starten, ...maar dan wel zonder “Werbestelle”. Nog jaren na de oorlog bleef de figuur van “dikke Jef” regelmatig als een boeman opduiken in de Oostendse pers, o.a. in “De Zeewacht”. Het was net alsof hij de jarenlang collectief opgekropte haatgevoelens in zijn gewichtig corpus kristalliseerde! Vermoedelijk heeft hij het niet gewaagd om zich achteraf nog in Oostende te vertonen, want bij eventuele herkenning had hij “per ongeluk” kunnen terechtkomen “met zijn kl.... in de bassing”. Ofschoon een fanatiek en brutaal instrument in deze helse machinerie van barbaarse uitbuiting, misbruik en slavernij, is hij na de oorlog nooit ter verantwoording geroepen en wist hij, net als zoveel anderen, mooi te ontsnappen aan de bijtjesdans. Voor de geallieerde en later heel zeker ook voor de Duitse justitie ging het hier

immers slechts om gewillige “Mitläufer” van het regime. Trouwens, indien men ook al die kerels ging oppakken, waar moest dit dan eindigen? Nochtans is het wel zo, dat die zogenaamde “meelopers” overal een zware verantwoordelijkheid hebben gedragen in dit crimineel raderwerk, doch na de oorlog had men dit blijkbaar nog niet dadelijk door en zag men in hen enkel lagere en ondergeschikte militairen van de Wehrmacht, gewoon een stelletje lijntrekkers en bureaucraten die, ver van het front, een lekker en veilig baantje hadden in het kader van de *Militärverwaltung*.



“Dikke Jef aan de ingang van de Kommandantur, Hôtel du Parc.



“Dikke Jef” (rechts) en kameraden op het strand

OP HET SPOOR VAN « DIKKE JEF »



Wij komen zoeven, uit goede bron te vernemen, dat « Dikke Jef », den beestachtigen feldweibel uit onze Commandantuur, zou ontdekt zijn.

In tegenstrijd met geruchten, die de ronde deden, als zou Jozef Holnc, alias « Dikke Jef », in een Engelsch POW-camp opgesloten zitten, hield hij zich verscholen te Dueren-bij-Keulen, van waar hij afkomstig is.

Zijn ontdekking zou te danken zijn aan de onvermoelbare voetstappen van een onzer medeburgers, die het nogal hard te verduren had, van zijnentwege.

Het Militair Gerecht zou op het spoor zijn van den pachydermischen wildeman. Laat ons hopen, dat Oostende met zijn bezoek zal vereerd worden en dat hij, in het « Hôtel du Parc » zelf, loon naar verdienste zal krijgen, vanwege alle belanghebbers.

Uit de Zeewacht van 1944

Een “propagandadienst” of “reclamebureau” ?

Tot mijn verrassing heb ik moeten vaststellen bij mijn Duitse correspondenten (nochtans veelal hoog opgeleide academici) dat die alom gevreesde “Werbestelle” - verantwoordelijk voor massale deportatie van talloze dwangarbeiders vanuit alle bezette gebieden - daar in Duitsland nog steeds een grote onbekende blijkt te zijn (zelfs na het schandaal in 2011 omtrent het retroactief belastbaar maken van Duitse “oorlogspensioenen” voor Belgische dwangarbeiders). Bij een dergelijk woord denken zij aan een Duits “reclamebureau” of een “propagandadienst” tijdens de bezetting (het woord “werben” heeft inderdaad meer dan één betekenis). Weliswaar was er in Duitsland geen “Werbestelle” (wel een *Reichsarbeitsdienst*), maar wij kunnen uit een dergelijke intellectuele “black-out” toch wel afleiden dat in Duitsland het geschiedenisonderricht inzake het recent verleden - zelfs op een hoger niveau - nog steeds ontoereikend is (wat misschien mede een verklaring is voor het thans opkomend neonazisme). Doch het wijst ook op de doeltreffendheid (tot vandaag) van het navrant en buitengewoon cynisch nazi-taalgebruik dat erop gericht was (*ook voor eigen volk*) de nare werkelijkheid te verstoppen achter een mistgordijn, niet van eufemismen maar - erger nog - van misleidende woorden en uitdrukkingen (“Irreführung”) in de aard van “umsiedeln” (voor “deporteren”), “Endlösung” (voor “volkerenmoord”), “Einsatzgruppen” (voor “doodseskaders”), “Arbeitseinsatz” (voor “dwangarbeid”), enz. Toppunt (of absoluut dieptepunt) is nog steeds de verbijsterende leuze boven de toegangspoort van Auschwitz “Arbeit macht frei” ...

Indien hier gesteld wordt “ook voor eigen volk”, dan houdt dit ergens verband met de wel zeer bijzondere “relatie” tussen Hitler en het Duitse volk. Een verklaring hiervoor werd mij ooit als volgt gegeven: “Hitler erlag einem Irrtum. Er hielt seine Wahl (in 1933) für einen *Liebesbeweis*, für ein Interesse *an seiner Person*, während die Deutschen sich eigentlich von ihm versprachen, dass er mit seiner Energie das verkrustete Land aufbrechen würde”. Om dat zorgvuldig opgepoetst en georchestreerd imago van “de geliefde Führer” in stand te houden, mochten er uiteraard geen verbale wanklanken opstijgen vanuit de ontstellende tenuitvoerlegging van zijn waanzinnige “verborgen agenda”.

Arbeid tegenover slavenarbeid

De “Werbe” gebeurde via de *Werbestelle*, en niet via het *Arbeitsamt*. Een eerste stap was het registreren van alle arbeiders die in aanmerking kwamen voor tewerkstelling in Duitsland, en dit via het kopiëren van naam en adres (uit de gemeentelijke bevolkingsregisters) van alle mannen in de leeftijdsgroep van 18 tot 50 jaar. Maar dit was niet alleen tijdrovend maar botste in heel wat gemeenten op grote problemen ingevolge “verdwijning” of “zoek raken” van registers. Bijgevolg werd al vlug overgeschakeld naar het systematisch uitkammen “manu militari” van bedrijven of van hele bedrijfstakken, brutale razzia’s waarmee de Duitsers uiteraard het laatste beetje achting bij de bevolking snel en totaal verspeelden!

De nazi’s - ongevoelig voor dergelijke “finesses” – verspeelden hierbij hun laatste greintje kredietwaardigheid op nog een andere manier. Niet onmiddellijk in de miseriejaren na W.O.I maar dan toch wel vanaf de jaren twintig had zich in de arbeidersklasse voor het eerst een zelfbewustzijn en een “arbeidsethos” ontwikkeld onder de slagzin “Arbeid adelt!”. Dit kwam bijvoorbeeld goed tot uiting op een spandoek in de Oostendse 1 mei-optocht in 1928: “Heil, reus Arbeit!” (in een tijd toen het woord “heil” nog geen pejoratieve bijklank had gekregen). De factor “Arbeid” (met een hoofdletter!) werd toen op een voetstuk gezet tegenover de factor “Kapitaal”. Arbeid was dan ook het enige “tegenkapitaal” waarover de arbeider beschikte in zijn klassenstrijd tegen het “patronaat”. Dat dit gepaard ging met enige “lyrische” of soms zelfs bombastische overdrijving in woord en beeld, moet uiteraard gezien worden door de bril van die toenmalige tijd van “Sturm und Drang”, van geloof in de “maakbaarheid” van een nieuwe samenleving en van vage romantiek in de zin van “er groeien idealen!”.

De arbeider was immers trots op zijn arbeid geworden, een gevoel dat lijnrecht stond tegenover de gelatenheid van het lompenproletariaat van de 19^e eeuw (door Jef Klausning zo treffend beschreven wanneer het ging om de ellende van de Oostendse *bootjessjouwers* van destijds). Vakbondsleiders hebben hierin een doorslaggevende rol gespeeld, zowel aan socialistische zijde (met in Oostende Jules Peurquaet en Louis Major) als bij sociaal bewogen katholieken (zoals Mgr. Jozef Cardijn met zijn Kajottersbeweging, die ook in Oostende en omliggende een hele generatie gedreven ACV-vakbondssecretarissen en -militanten heeft voortgebracht, zoals Jef Van Langenhove, Clement Bil en Michel Lootens). Wat de nazi's nu uitspookten, was eigenlijk een rechtstreekse en genadeloze degradatie van die geroemde Arbeid tot een stuk dwangarbeid, ja zelfs slavenarbeid, zoals niet meer gezien sedert de heidense Oudheid! En dit allemaal tot meerdere rijkdom en glorie van het Duitse grootkapitaal dat tijdens de oorlog schitterende zaken deed, dank zij die bestendige toevloed van spotgoedkope arbeidskrachten, gepaard met massale toevoer van geroofde grondstoffen uit de bezette gebieden, met daartegenover een niet aflatende en steeds toenemende vraag naar hun producten, moeiteloos gefinancierd door al wat de nazi's hadden buit gemaakt bij de joden en in de bezette gebieden. Een kapitalistisch paradijs waar een kapitalist normaliter zelfs niet kan van dromen! Want dit is inderdaad de “natte droom” van iedere rechtgeaarde kapitalist : een minimale “input” tegenover een maximale “output”, het bereiken van een grandioze winstmaximalisatie! Zoals eerder vermeld, was het nazisme zeer duidelijk een extreme verschijningsvorm van dit “wilde” kapitalisme. En zelfs wanneer het niet gaat om dwangarbeid, is een normale geldelijke beloning van arbeidsprestaties tevens bepalend voor het *recht op vrijheid* van de arbeider, zoals een Duitse vakbondsman het terecht aanstipte : “Wo Menschen kein gerechter Lohn für ihre Arbeit bezahlt wird, beschränkt man auch deren Freiheit, denn Freiheit ist auch ein weiter Begriff”, een “doordenkertje” dat nog steeds actueel is, vooral nu in deze crisistijd de kleine man - zoals steeds - andermaal het gelag moet betalen. Want in de sociale geschiedenis van de mensheid is dit spanningsveld bestendig aanwezig, zoals thans opnieuw met de “nieuwe marginaliteit”, wanneer een wankel verhouding tussen loon en arbeid (of tussen vervangingsinkomen en werkloosheid) weerom in veel gezinnen een ingebouwde bestaansonzekerheid veroorzaakt evenals een grotere sociaaleconomische ongelijkheid.

Men kan zich de vraag stellen: waar is al dat geld, waar zijn al die winsten gebleven? Veel van dat “bloedgeld” werd (samen met goud en roofgeld van joodse bezittingen) ongetwijfeld naar “neutrale” landen doorgesluisd (vooral naar Zwitserland) en via die landen gedeeltelijk ook naar elders in het buitenland, bij voorkeur naar de USA, waar Duitse industriereuzen al lang filialen hadden, terwijl het omgekeerde (cfr. Ford) insgelijks het geval was. Die wederzijdse “opening” werd (eigenaardig genoeg!) *tijdens* de oorlog nooit verbroken en zelfs niet onderbroken. Het fijne hiervan zullen we wellicht nooit te weten komen. Maar, hoe cynisch dit ook moge klinken, het is misschien niet uitgesloten dat een flink gedeelte van dat opgehoopt kapitaal na de oorlog terug naar Duitsland gevloeid is o.a. via de Marshall-hulp, tot financiering van het Duitse “Wirtschaftswunder”. Doch om evidente redenen zal hierover allicht nooit klaarheid geschapen worden. In elk geval is al dat bloedgeld niet in rook opgegaan (net zo min als de enorme geldstroom die vrij onlangs nog roekeloos gestopt werd in allerlei “rommelkredieten”!). Hoe dan ook, niet de arbeid maar het kapitaal regeert ...

“Wiedergutmachung” ...en “pensioenen” uit Duitsland

Alsof dit allemaal nog niet schandalig genoeg is, kwam dan nog in november 2011 (als een zeer late klap op de vuurpijl !) uit Berlijn het verbijsterend nieuws van het invoeren van ... een belasting (met vordering van achterstallen voor de periode 2005/2010 !!) wat betreft de Duitse “pensioenen” uitgekeerd aan Belgische ex-dwangarbeiders (voor zover zij de oorlog overleefden, intussen bijna allen gestorven) of (in de meeste gevallen) hun nabestaanden (thans oude vrouwtjes die, omdat zij hun man veelal tijdens of vrij kort na de oorlog hebben verloren, doorgaans weinig of niets bezitten). Het hoeft geen betoog dat dit ongelooflijk “initiatief” van de Bondsregering alhier onmiddellijk een golf van verontwaardiging heeft doen opsteken! Des te meer daar het hier

duidelijk niet gaat om een “pensioen” doch om een vorm van minimale schadeloosstelling voor pijn en smarten, deportatie, loonderving, mishandeling, chronische ziekte en/of invaliditeit, e.d. , een schadevergoeding die uiteraard niet en nooit belastbaar is of kan zijn!! Bij de desbetreffende onderhandelingen had de Belgische regering - om pragmatische redenen - destijds vrede kunnen nemen met de onterechte benaming “pensioen” wegens de “gevoeligheid” van de Duitse regering voor de (correcte) termen “Wiedergutmachung” of “Kriegsreparationen”. Hoofdzaak was immers dat de overlevenden of hun nabestaanden een geldelijke schadevergoeding zouden ontvangen.

Hierop kreeg toenmalig Minister van Pensioenen Daerden op 21.11.2011, via de Duitse ambassade in Brussel, een “geruststellende” verklaring uit Berlijn : “Het belasten van pensioenprestaties (sic!) van nazi-slachtoffers door de Duitse Staat, wat dit weekend verontwaardiging oogstte in België, zal binnenkort stopgezet worden”. Zijn opvolger, Minister van Pensioenen Van Quickenborne, liet vervolgens op 27.12.2011 in een persverklaring weten : “Ik vind het ongehoord dat mensen die voor dwangarbeid werden weggevoerd, nu plots toch Duitse belastingen moeten betalen op hun Duits pensioen. Het is bijzonder pijnlijk dat mensen zoveel jaren later opnieuw met het trauma van de oorlog worden geconfronteerd”. Of met andere woorden: de fijngevoelige Duitsers hadden zich weerom van hun beste kant laten zien!

Wat ons hierbij in geschiedkundig opzicht opvalt, is het bedenkelijk feit dat een dergelijke idiote maatregel (met voorspelbare reacties!) allicht niet ontsproten is aan het verdwaasde brein van een of andere politicus of hogere ambtenaar (die zich ogenschijnlijk heeft laten meeslepen in de algemene drang naar bezuiniging, besnoeiingen en nieuwe inkomsten) doch dat het hier kennelijk gaat om een jammerlijk gevolg van het duidelijk gebrek aan historische kennis bij de Duitsers (ook universitair gediplomeerden!) die na de oorlog geboren zijn, zelfs wanneer het gaat om hun eigen recente vaderlandse geschiedenis ... die - spijtig genoeg - in grote mate tevens de geschiedenis is van hun buurlanden (en zelfs van verder gelegen landen). Doch wij mogen hierbij niet enkel met de vinger wijzen naar de Duitsers, want ook bij ons (en elders) is geschiedkundige onderlegdheid al lang niet meer wat het vroeger was, met alle gevolgen van dien, vooral op een hoger niveau, daar waar beslissingen worden getroffen ...

In dat verband zou een vrij recente historische studie verplichte lectuur (“Pflichtlektion”) moeten zijn voor hogere ambtenaren van het Duitse Ministerie van Arbeid. Het gaat hier om de diepgaande studie van Ulrich Herbert “Fremdarbeiter. Politik und Praxis des “Ausländer-Einsatzes” in der Kriegswirtschaft des Dritten Reiches “ (1985). Het is hierbij opvallend, niet alleen dat dit thema toch wel bijzonder laat voor het eerst werd “ontdekt” door een historicus, maar ook dat het hier dan wel gaat om een Duitse historicus,... wat dan nogal logisch is omdat dit eigenlijk enkel via een Duitser kon gebeuren. Het gaat hier immers om geschiedschrijving “von ganz unten”, om “Alltagsgeschichte”, beschrijving van het dagelijks leven in nazi-Duitsland, aandacht voor mentaliteit en gedragingen van “gewone” Duitsers in het leven van alledag. Dit is duidelijk niet de traditionele benadering van de historicus doch veeleer een “oral history-project” dat vooral gebaseerd is op uiteraard subjectieve ervaringen in de ogenschijnlijke “normaliteit” van het dagelijks leven ... in een tijd die nochtans ver van “normaal” was (en dat stemt ongeveer overeen met de methodologie die ik zelf hanteer in onderhavige vervolgserie in “De Plate”). Deze opmerkelijk studie van Herbert was meteen ook de eerste grondige analyse van één van de meest barbaarse (doch goed “verborgen”) aspecten van het nazi-regime, waarbij sterk opvalt dat racisme en vreemdelingenhaat niet enkel een SS-fenomeen was maar in werkelijkheid in het toenmalige Duitsland blijkbaar de praktijk was van alledag. Die “normaliteit van alledag” wordt hierin gepresenteerd als een “kader” waarin misdadige gedragingen (voortvloeiend uit die ziekelijke zelfkant van die “normaliteit”) niet alleen kunnen geplaatst worden maar erin ook een verklaring vinden.

Krijgsgevangenen als slavenarbeiders

Wat ook nooit is opgenomen in de geschiedenisles, is het op grond van alle Conventies volstrekt onaanvaardbaar feit dat vanaf 1944 tevens geallieerde krijgsgevangenen terecht kwamen in de slavenkampen van “Rüstungsminister” Albert Speer (die in Nürnberg aan de galg ontsnapte via een genadig verblijf van 20 jaar in “Hotel Spandau”, en dit omdat die problematiek van de verplichte tewerkstelling toen in 1946 nog niet gezien werd in het kader van “misdaden tegen de mensheid”, en tevens omdat hij kon aantonen dat hij niets wist van concentratie- en vernietigingskampen ...ofschoon zijn eigen “Arbeitslager” - zoals Dora (waarin de Oostendenaar Ernest Feys is omgekomen) - op zichzelf reeds een KZ waren!). Die krijgsgevangenen werden vaak meedogenloos ingeschakeld in een feitelijke “Vernichtung durch Arbeit”, ...samen met KZ-*Häftlinge*, joden en andere “Untermenschen”. Heel wat Amerikanen (veelal recent opgeroepen) die plots krijgsgevangen waren gemaakt tijdens het verrassingsoffensief in de Ardennen (december 1944), kregen hun “Arbeitseinsatz” in Berga (een “buitenkamp” van KZ Buchenwald), een ware hel op aarde (of, beter gezegd, in tunnels *onder* de aarde). Die onthutsende en snelle overstap van de USA via “sweet Belgium” naar een ongelooflijk inferno in Duitsland, was voor hen schokkend en verbijsterend. Zij die deze hel hebben overleefd, gingen voor de rest van hun leven gebukt onder een trauma. Hun belevenissen waren zo schrijnend en mensonterend dat dit mede is opgenomen in het “Holocaust Memorial” in Washington. Het is wel typisch voor die Amerikanen dat zij, ofschoon al vlug meer dood dan levend, toch nog bestendig verzet pleegden door allerlei daden van sabotage, met keer op keer beestachtige represailles vanwege hun bewakers.

Ook Britse krijgsgevangenen verdwenen in “Nacht und Nebel”, zoals in het folterkamp Mauthausen. Reeds sedert 1940 was Churchill omtrent dergelijke oorlogsmisdaden erg rancuneus na de koelbloedige massamoord door de Waffen-SS (op 28 mei 1940 in de buurt van Esquelbecq in Frans-Vlaanderen) op een tachtigtal Britse krijgsgevangenen. Als ex-officier was hij gevormd in de erecode van “ridderlijkheid” op het slagveld. Hij voelde zich hierdoor dan ook bijzonder en zelfs persoonlijk geraakt. Het is dan ook nogal begrijpelijk dat hij, zeker na de bevrijding van de kampen in 1945, al die sadisten - althans toch de kopstukken - zonder enige vorm van proces tegen de muur wilde zetten en omverknallen. Doch onder Amerikaanse druk heeft hij moeten toestemmen in een enigszins normale gerechtsprocedure. In de USA had men hiervoor gegronde redenen, vooreerst omwille van binnenlandse politiek, want veel Amerikanen waren van Duitse herkomst ...en voorts waren de talrijke Ierse Amerikanen niet bepaald sympathisanten van wat zij een “Engelse” oorlog noemden. Overigens wilden de Amerikanen absoluut vermijden dat zij, in een rechtsstaat, achteraf het verwijt zouden krijgen van het “Vae victis!”, en bijgevolg verkozen zij een normale rechtsvervolging en rechtsgang (later, via het aldus verzameld bronnenmateriaal, ook van onschatbaar belang voor de geschiedschrijving en dus voor het nageslacht), ...zelfs al werd men hierbij geconfronteerd met onvoorstelbare misdaden zonder voorgaande in de moderne geschiedenis en dan ook zonder voldoende hiertoe aangepaste rechtsnormen.

Wat nauwelijks nog bekend is : ook Belgische krijgsgevangenen werden ingeschakeld in de “Arbeitseinsatz” (ofschoon zij op grond van internationale conventies hiertoe normaliter niet konden gedwongen worden), en dit reeds onmiddellijk na de capitulatie op 28 mei 1940. Aanvankelijk gebeurde dit “noodgedwongen” via een “hongerdieet” ...waarna de belofte van een extra-portie brood al vlug nog weinig keuze mogelijk maakte! Zo werd mijn vader “ingezet” in Tirol aan de Brenner-pas, die ruimer toegankelijk moest gemaakt worden ten behoeve van het Afrika-korps van maarschalk Rommel. Hij en zijn kameraden waren volledig uitgeput na de achttiendaagse veldtocht (een onafgebroken strijd, dag en nacht, aan het kanaal van Schipdonk en bij de slag aan de Leie). Zij werden op transport gezet, dagenlang in een moordende hitte, bijna zonder eten of drinken. Mijn vader had nooit in de bouwsector gewerkt (en mocht om medische redenen geen zware arbeid verrichten) maar toch werd hem een drillboor in de handen geduwd. Het heeft hem opgezaagd met een schouderletsel, ook door een klap met een gewerkolf, hem

toegediend door een hondsbrutale bewaker die voortdurend schreeuwde “arbeiten, ihr Trödler!!” en “los, noch schneller!!” (dit was geen SS-er maar een al wat oudere Wehrmacht-soldaat!). Vanaf 1941, toen ook Duitsers in krijgsgevangenschap raakten, werd het arbeidsregime iets “milder” en werd het zelfs mogelijk te overleven in een Stalag zonder enige vorm van “Arbeitseinsatz” (mede door het toesturen van Rode Kruis-pakketten). Doch vanaf 1944 en tot het bittere einde in mei 1945 werden krijgsgevangenen opnieuw ingeschakeld in dwangarbeid. Het werd de Duitsers toen immers allemaal “gleichgültig”. Wel is het zo, dat reeds vanaf het najaar van 1940 de meeste “Flamen” (behalve de beroepsmilitairen) werden “entlassen”, een “Germaans” getinte gunstmaatregel, duidelijk in het kader van een nieuwe “Flamenpolitik”. De “Wallonen” bleven achter in krijgsgevangenschap, doch mijn vader heeft via een intensieve “avondcursus” Nederlands een Waalse kameraad kunnen doen doorgaan als “Flame”, waardoor de laureaat van dit “taalbad” dan eveneens een “Entlassungsschein” kon bemachtigen.

Maar de geallieerde krijgsgevangenen mochten eigenlijk niet klagen als zij merkten welk beklagenswaardig lot de Russische krijgsgevangenen werd toebedeeld. Deze Slavische “Untermenschen” werden duidelijk systematisch uitgeroeid, niet door dwangarbeid maar door uithongering en mishandeling. Zij die dat op bijna miraculeuze wijze overleefden (de Russen zijn een taai volk!), werden ofwel ingelijfd in “speciale” Wehrmacht-bataljons voor het bemannen van de Atlantikwall, of verdwenen als slavenarbeiders in de oorlogsindustrie (sommigen werden zelfs gebruikt als “proefkonijn” bij het opstarten van de gaskamers in Auschwitz!). Het hoeft geen betoog dat (mede ingevolge talloze gruwelen en moordpartijen in bezet Rusland) het op wraak belust Sovjet-leger met de Duitsers “een eitje te pellen had” ...en de Duitsers waren zich hiervan zeer goed bewust! In april/mei 1945 poogden uiteengeslagen Wehrmacht-eenheden in paniek te ontsnappen aan Russische krijgsgevangenschap door een ordeloze trek naar het westen (de Amerikanen werden plots zeer populair). Doch zij die dan wél in handen vielen van de Russen, waren de honderdduizenden Duitse vrouwen (vooral in Berlijn) die massaal verkracht werden (een uiterst pijnlijke en angstvallig verzwegen tragedie waarover slechts zeer recent enig historisch onderzoek is op gang gekomen).

Terloops hierbij aangestipt: “Rüstungsminister” Albert Speer, bij Hitler zo hoog aangeschreven en geprezen omwille van zijn organisatievermogen en “Leistungsfähigkeit”, is eigenlijk, achteraf beschouwd, nogal duidelijk een exponent van het mogelijk vernietigend gevaar dat schuil gaat in het al te zeer benadrukken - in een moderne samenleving - van het steeds verder opdrijven van *productiviteit en efficiency*. Zijn wij thans al dan niet weerom bezig met het aansturen op een nieuwe vorm van “slavenarbeid”? en dit - in schril contrast - naast een sterk aangroeiend leger van werklozen ...

Werkweigeraars en verplicht tewerkgesteld

Wat betreft de werkweigeraars was er een “categorie” van hen die geen gevolg gaven aan de oproepingsbrief van de Werbestelle, en een andere van hen die dit wél deden maar die nadien niet opdaagden bij het vertrek van het konvooi naar Duitsland. De eersten werden veelal met rust gelaten (ofschoon zij er best aan deden, onder te duiken of zich in elk geval niet te veel op straat te vertonen), doch deze van de tweede categorie werden overal opgespoord door de Feldgendarmen. Vanaf januari 1943 (dus na Stalingrad) was het aantal werkweigeraars zodanig aangegroeid dat de Feldgendarmerie om versterking vroeg en die na enige tijd ook kreeg via de oprichting van een “Zivilfahndungsdienst”, een niet-militaire opsporingsdienst, samengesteld uit collaborateurs die geen uniform droegen maar die wel gewapend waren en voorzien van een armband. Zij mochten enkel optreden onder leiding en bevel van een Feldgendarm. De “Fahnders” hielden bij voorkeur razzia's in cinemazalen, in drank- en dansgelegenheden, op sportvelden en sportmanifestaties, of gewoon op straat. De werkweigeraars die werden opgepakt, kwamen in Duitsland terecht in een zogenaamde “Erziehungslager”, een “wederopvoedingskamp” waarin zij meestal in onmenselijke voorwaarden en omstandigheden moesten overleven en zich uitsloven in dwangarbeid.

Die Belgische “Fahnders” werden zelf scherp in de gaten gehouden door het verzet. Er werd nagegaan wie zij waren en waar zij woonden ...en de rest laat zich raden. Omdat de Duitsers meestal niet zwaar tilden aan een moordaanslag op een Belgische collaborateur (zolang het maar niet ging om een Duitser!), hadden dergelijke verzetsdaden doorgaans geen gevolgen qua represailles (althans toch niet vanuit Duitse hoek). Het kwam de Duitsers zelfs goed uit, omdat de allengs in het nauw gedreven “Fahnders” hierdoor nog agressiever en actiever werden. Oostendenaars durfden hun soms in het gezicht slingeren - met typisch Oostendse uitdrukkingen – dat zij zich aan een en ander mochten verwachten “straks bij de bevrijding”.

In Oostende zoals overal elders vonden een aantal werkweigeraars een toevlucht en een onderkomen in het ondergronds verzet, waarin zij actief of passief insgelijks een rol gingen spelen. Alzo zag het verzet zijn effectieven gestadig aangroeien, wat ook wel nodig was omdat er anderzijds ook nogal wat verzetslieden verdwenen door aanhouding en deportatie. Al met al heeft het fenomeen van de werkweigering voor het verzet de weg vrij gemaakt voor het organiseren van meer omvangrijke operaties met het oog op de bevrijding van het land. Het groot probleem was wel dat al die extra-monden clandestien moesten gevoed worden, allemaal personen die niet langer officieel konden aanspraak maken op rantsoenen!

Zij die in België verplicht werden tewerkgesteld (meestal oudere personen), deden dit doorgaans in het kader van de O.T.(Organisation Todt). In het Sperrgebiet betekende dit meestal inschakeling bij de bouw van de Atlantikwall, in Oostende bekend onder de benaming “Pit en staake”, een benaming die was ontstaan omdat de tewerkgestelden niet alleen moesten werken aan het bouwen van bunkers, geschutsstellingen en kazematten, maar ook aan de constructie van allerlei hinderpalen op het strand, zoals Friese ruiters, “Rommelasperges” en schuine palen (“staaken”) die werden verzonken in een zandkuil (“pit”) en waaraan nadien een landmijn of een ander ontploffingsmechanisme werd bevestigd. Oostende was trouwens een belangrijke schakel in het geheel van de Atlantikwall, en regelmatig was er hoog bezoek ter inspectie van de vordering van de werken, zoals resp. vanwege Vice-Admiraal Lütjens en Admiraal Dönitz van de Kriegsmarine en ten slotte ook Veldmaarschalk von Rundstedt. De mannen van “pit en staake” waren bekend (en bij de Duitsers berucht) omwille van hun langzaam-aan-akties (“en vooral niet te zéere werken!”), blijkbaar een voorloper van P.T.T. (putje graven, tentje opslaan en tukske doen). Dit “doen alsof” was een bescheiden vorm van obstructie en stil verzet. Echte sabotage was wel bijzonder moeilijk wegens het scherp en waakzaam toezicht van de Duitse bewakers.

“Industriële” oorlogsmisdaden

De verplicht tewerkgestelden die in Duitsland terecht kwamen, hadden het beslist veel slechter, en dit kwam vooral omdat zij vaak in een werkmidden vertoefden waarin tevens joden, “KZ-Häftlinge”, opgeëiste slavenarbeiders uit Oost-Europa of krijgsgevangenen (vooral Russen) werden ingeschakeld en afgepeigerd op een hongerdieet, met alle nare gevolgen van dien. Ook was er een verregaande willekeur bij de taaktoewijzing. Een Oostendse kleermaker, normaliter werkzaam in een confectiebedrijf, werd in een staalfabriek van Krupp een job van platensnijder toebedeeld. Toen hij hiertegen protesteerde, erop wijzend dat hij een “Schneider” (kleermaker) was en geen metaalarbeider, kreeg hij als antwoord: “Als je met de schaar stoffen kunt snijden, dan kan je al evengoed stalen platen doorsnijden!”. De arme man was er vele jaren na de oorlog nog altijd niet goed van, en hij bleef een hevige haat en wrok koesteren tegen al wat Duits was, vooral ook omdat hij als een wrak en een halve invalide terug naar België gekomen was. Hij was bij Krupp tevens ooggetuige geweest van de veelal mensonwaardige behandeling van slavenarbeiders uit Oost-Europa.

Duitse industriëlen, de hoofdverantwoordelijken voor al deze “industriële” oorlogsmisdaden, werden na de oorlog poeslief en “begripvol” aangepakt. Baron Alfried Krupp von Bohlen und

Hallbach, toonaangevend voor al wat “Krupp en consoorten” als dusdanig heeft betekend, werd in 1948 door een US-rechtbank in Duitsland veroordeeld tot 12 jaar gevangenisstraf wegens “misdaden tegen de mensheid”, een toen nog totaal nieuw rechtsbegrip (over hoeveel mensenlevens en menselijk leed en smarten het hier ging, zal nooit zelfs maar bij benadering kunnen geraamd worden). Doch, spijs die zeer milde straf t.o.v. een omvangrijk crimineel verleden van meedogenloze uitbuiting, kon hij reeds in 1951 (dus slechts drie jaar later!) genieten van een “algemene amnestie”, uitgevaardigd door US High Commissioner John J. McCloy (tussen haakjes, qua amnestie, vergelijk eventjes met België, waar tot op vandaag - 61 jaar na 1951 - alleen al het woord “amnestie” hevige passies kan doen oplaaien!). Deze effectieve gevangenisstraf van drie jaar (in comfortabele omstandigheden) stemt - toevallig of niet - overeen met de gemiddelde duur van vrijheidsberoving (in niet-comfortabele omstandigheden!) van zijn legertje “Fremdarbeiter”, ...en is alzo wel symptomatisch voor de reële strafmaatbepaling ten aanzien van nazi-oorlogsmisdaden, ...voor zover er al sprake was van rechtsvervolging. Maar bovendien kreeg de stakkerd zijn verbeurd verklaarde goederen en zijn persoonlijk fortuin meteen ook terug, ...overigens volkomen normaal in kringen van “haute finance” en “captains of industry” omdat er voor deze heren nooit een vuiltje aan de lucht is, daar ze zich nooit van enig kwaad bewust zijn en zij voor alles een “valabele” verklaring of excuus weten te vinden. En in de kortste keren draaiden de *Krupp Werke* weer op volle toeren en konden alzo een schitterende bijdrage leveren tot het tot stand komen van het Duitse “Wirtschaftswunder”. Het verband tussen een en ander is dus vrij duidelijk. Anderzijds echter hebben de overlevende slavenarbeiders uit *Oost-Europa* evenals hun nabestaanden mogen fluiten naar een eventuele Duitse “Wiedergutmachung” (zij waren intussen immers “communisten” geworden, of in ieder geval burgers van een land achter het IJzeren Gordijn, en dus “out of the question”). Slechts zeer onlangs is er daarvan toch iets in huis gekomen, maar uiteraard nog slechts ten bate van een handjevol overlevenden ...

Over heel die vaak ongelooflijke en verbijsterende behandeling en “verwerking” van het nazi-verleden verklaarde auteur Ferdinand von Schirach (zoon van de nationale leider van de Hitlerjugend) in 2011 : “Ich schreibe über die Nachkriegsjustiz, über die Richter die für jeden Mord eines NS-Täters nur 5 Minuten Freiheitsstrafe verhängten. Aber es ist jetzt unser Leben und es ist unsere Verantwortung. Das Schuldbewusstsein werde deshalb noch Generationen belasten, und zwar zu Recht”. De historicus Ernst Nolte noemde het nazi-tijdperk trouwens “eine Vergangenheit die nicht vergehen will”.

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES (uit de collectie van Freddy Hubrechtsen) :

- “Dikke Jef”.
- “Dikke Jef” van de Werbestelle (aan de ingang van de Kommandantur, Hôtel du Parc).
- idem, in vol ornaat, op het strand van Oostende.
- idem, na de oorlog, in de lokale pers.

Op de kaft een afdruk van een geporseleinde kaart

Zicht op het nieuw station van Oostende (1850)